

ČO ZNAMENÁ BYŤ PRÁVNOU/PRÁVNÝM FEMINISTKOU/ FEMINISTOM?¹

WHAT DOES IT MEAN TO BE PROPONENT OF FEMINIST JURISPRUDENCE?

Dominik Šoltýs²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.61-80>

Abstrakt

Predložený príspevok sa zameriava na predstavenie špecifik právno-teoretických východísk právneho feminizmu. Predstavuje právny feminizmus ako právno-filozofický a právno-teoretický smer uvažovania, ktorého východiskovým bodom je konfrontačne sa vymedziť voči doterajšiemu patriarchálnemu vývoju právnej teórie a praxe. V nadväznosti na uvedené predstavuje feministickú pozíciu voči právu, spochybnenie neutrálnosti a objektivity práva, apel na subjektivitu spolu s kontextualizmom právneho uvažovania, feministickú pozíciu viacnásobného vedomia a intersekcionalnú citlivosť voči akýmkoľvek prejavom znevýhodňujúceho útlaku.

Kľúčové slová

Právny feminizmus, právo, patriarchát, intersekcionalita, mnohonásobné vedomie.

Abstract

The paper aims on specific jurisprudential features of feminism as legal theory. It presents feminist jurisprudence as way of legal reasoning, that starts from the critique of previous patriarchal development in legal theory and practice. Further, the paper presents feminist view on the law, feminist challenge to the neutrality and objectivity of the law, feminist appeal to subjectivity together with the need of contextualism in legal reasoning, postmodern feminist idea of multiple consciousness, and intersectional sensitivity to any form of oppression.

Key words

Feminist Jurisprudence, Law, Patriarchy, Intersekcionality, Multiple Consciousness.

Úvod

Počiatky vstupu konceptuálnej podoby feministického myslenia do právnej vedy, filozofie a teórie práva nachádzame v sedemdesiatych rokoch 20. storočia v Spojených štátoch

¹ Tento príspevok predstavuje čiastkový výsledok riešenia projektu Vega č. 1/0386/19 – Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie – Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme.

² JUDr. Dominik Šoltýs, PhD., Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach – Ústav teórie práva Gustava Radbrucha, odborný asistent.

amerických. Od tejto doby, tzn. od sedemdesiatych rokov cez roky osemdesiate, deväťdesiate roky až do dnešných dní, nastáva rozvoj právneho feminizmu ako feministickej kritickej analýzy a normatívnej transformácie práva (vo filozofickej, vedeckej, teoretickej, doktrínálnej, legislatívnej, interpretačnej a právnoaplikačnej oblasti práva). Tento kontinuálny proces predstavuje zároveň výrazný posun dovtedajšej podoby uvažovania o práve a právno-filozofickej diskusie z pohľadu dobového postavenia žien v práve, právnej vede a v rozličných právnych inštitútoch. Ak zoberieme do úvahy skutočnosť, že feminizmus sa behom dvadsiateho storočia výrazne podpísal na formovaní sociálneho myslenia, politiky, ekonomiky, a neraz aj na formovaní súkromnej sféry neformálnych vzťahov, potom sa vstup feministického myslenia do právnej teórie a praxe nezdá zvlášť prekvapujúcim. Životaschopnosť feministických prístupov k právu dokazuje aj nesmierna diverzita podôb jednotlivých feministických teórií práva, ktoré sa postupom času od vzniku právneho feminizmu vyformovali a neustále formujú.

Cieľom predloženého príspevku je podať základné východiská a charakteristické znaky feministického právneho myslenia v koncentrovanej podobe tak, aby bolo možné teoreticky odlíšiť právny feminizmus od iných variantov právnej filozofie či iných prístupov právnej vedy. V tejto súvislosti sa nasledujúci text príspevku zameriava na teoretické objasnenie osobitej povahy právneho feminizmu, ktorú možno nájsť v jeho gynocentrickej povahe, odmietnutí rozličných podôb patriarchátu v práve, jeho transformatívnej a normatívnej stránke, anti-subordinačnom zameraní, kritike neutrality a objektivity práva, východiskom v subjektivite, osobitom prístupe k spravodlivosti a v samotnej diverzitetnej povahe právneho feminizmu.

Gynocentrická povaha právneho feminizmu

Právny feminizmus sa metodicky a metodologicky rozvíja z gynocentrickej pozície. Týmto označením danej pozície máme na mysli, že právny feminizmus sa stáva osobitým prístupom skúmania práva, ktorý zohľadňuje historické vylúčenie žien z práva, respektíve z právnej vedy, filozofie, teórie a praxe. Táto pozície je tak považovaná za protiváhu doterajšieho dominantného androcentrického prístupu v právnej vede, filozofii, teórii a praxi.

Označenie „gynocentrický charakter právnej vedy“ používam na tomto mieste v širšom slova zmysle, a nesnažím sa ho vzťahovať na konkrétnu podobu právneho feminizmu. Podobne, lesbická právna teoretička Ruthann Robson dáva do pozornosti, že v právnom feminizme sa

pôvodný androcentrismus nahrádza gynocentrizmom.³ Jednotlivé autorky môžu tento znak feministickej právnej vedy vyjadrovať rôzne a nie vždy priamo. Napríklad, Catherine MacKinnon vyjadruje gynocentrickú pozíciu právneho feminizmu, keď hovorí o feministickom procese stávania sa ženami.⁴ Kontinuálny proces utvárania feminizmu a právneho feminizmu je podľa MacKinnon nevyhnutné spätý s procesom uvedomovania si žien sebou samými, a teda procesom, prostredníctvom ktorého sa ženy stávajú pohlavím pre seba a podľa seba. Aj feministická právna veda je tak pokračujúcim procesom, ktorý vytvára priestor pre to, aby sa aj v právnej vede mohli zo žien stáť ženy.

Inú podobu vnesenia gynocentrickej pozície do právnej vedy, filozofie a teórie predstavuje Robin West. Podľa nej je označenie feministická právna veda alebo právna filozofia pojmovou anomáliou, nakoľko doterajšia právna veda bolo výrazne vytváraná na filozofických a teoretických základoch, ktoré opisujú a rozvíjajú mužskú subjektivitu ako vzor pre podstatu ľudských bytostí ako takých.⁵ Účelom aplikácie feministických prístupov v právnej vede je pohľadom žien, t. j. z gynocentrickej pozície, rozvinúť autentickú ženskú subjektivitu, ktorá ukáže, že medzi ženskou a mužskou ľudskou podstatou existuje zásadný rozdiel v tej-ktorej podobe morálneho a právneho myslenia. Do momentu, pokiaľ sa nepodarí rovnocenným spôsobom rozvinúť gynocentrickú pozíciu v právnej vede, filozofii a teórii, nemožno hovoriť o odstránení dominancie patriarchálneho prvku v práve, a takisto sa nepodarí rovným a plnohodnotným spôsobom zohľadniť v práve ženskú perspektívu.

Obe vyššie predstavované poňatia gynocentrickej pozície v právnej vede sa zakladajú na esencialistickom feministickom základe a predpokladajú – hoci každá z nich iným spôsobom –, že ženy zdieľajú spoločný druh skúseností či ženskej podstaty, ktoré budú rozvinuté autentickým spôsobom práve z gynocentrickej pozície. V nadväznosti na to sa môže zdať, že skeptický a relativistický prístup anti-esencialistického či postmoderného právneho feminizmu môže viesť k narušeniu gynocentrickej pozície. Nie je to pravda, a nie je tomu celkom tak. Gynocentrická pozícia právneho feminizmu nebola narušená ani príchodom postmoderného či anti-esencialistického právneho feminizmu. Hoci takéto právne feminizmy pripúšťajú, že existuje nekonečné množstvo diverzitných podôb ženskej subjektivity – a preto neexistuje nič také ako spoločná a univerzálna ženská podstata –, predsa len svoj zreteľ

³ Pozri ROBSON, R.: Lesbian Jurisprudence? In: Law & Inequality, Vol. 8, 1990, Iss.3. s. 461.

⁴ Pozri MACKINNON, C. A.: Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. In: Signs, Vol. 8, 1983, No. 4. s. 639-40

⁵ Pozri bližšie WEST, R.: Jurisprudence and Gender. In: University of Chicago Law Review, Vol. 55, 1988, No. 1. s. 4 a nasl.

skúmania práva stále kladú na ženy. Napríklad, Marie Ashe aj napriek diverzite medzi ženami stále hovorí o ženách ako o „hovoriacich subjektoch“ (*women-selves as „speaking subjects“*).⁶ Takisto, Drucilla Cornell síce odmieta vymedziť konkrétne atribúty žien, ale nevzdáva sa identifikácie žien prostredníctvom ženskosti.⁷ Zhrnutím tak možno tvrdiť, že postmoderný a anti-esencialistický feminizmus vychádzajú z iného konštruovania ženského subjektu, avšak v konečných dôsledkoch potvrdzujú gynocentrickú pozíciu právneho feminizmu vo všeobecnosti.

Celkovo sa v právno-feministickej literatúre možno stretnúť so všeobecným vymedzením gynocentrickej pozície právneho feminizmu ako jedného z jeho hlavných determinačných znakov. Dané autorky pritom nemusia používať práve tento pojem na označenie niektorého zo znakov právneho feminizmu. Stačí, že ho implicitne predkladajú. Ako príklad možno uviesť Marthu Minow, ktorá hovorí o tom, že „feminizmus v práve predstavuje obhajobnú argumentáciu zameranú na ukončenie reštriktívneho zaobchádzania so všetkými ženami.“⁸ Podľa Minow je feminizmus zacielený na ženy a v tomto duchu sa stáva prístupom, „ktorý berie vážne všetky ženy, čo si vyžaduje aj preskúmanie rozdielov a konfliktov medzi ženami.“⁹ Tiež skutočnosť, že právo je podľa právneho feminizmu úzko prepojené s pohlavím a rodom ako právne významnými kategóriami by sa nezaobišlo bez kritického feministického vymedzenia sa práve z gynocentrickej pozície. Marta L. Fineman pripomína, že právny feminizmus sa snažil ukázať ako je právo v mnohých ohľadoch zahľtené prizmou pohlavia a rodu. Týmto spôsobom sa právo snažilo určovať a najmä znevýhodňovať životy mnohých žien. Fineman v nadväznosti na to vyslovuje gynocentrický charakter feministickej právnej vedy nasledovným spôsobom: „Všetky tieto zistenia boli predtým skryté alebo ignorované s ohľadom na zákony, ktoré regulovali životy žien. Najlepšou cestou ako ich odhaliť je poukazovať a apelovať na tieto životy.“¹⁰

Nancy Levit takisto poukazuje na primárne gynocentrický charakter východiskovej pozície právneho feminizmu. Podľa nej je takáto pozícia právneho feminizmu prirodzená,

⁶ Pozri ASHE, M.: *Mind's Opportunity: Birthing a Poststructuralist Feminist Jurisprudence*. In: LEONARD, J. D.: (ed.) *Legal Studies as Cultural Studies: A Reader in (Post)Modern Critical Theory*. Albany : State University of New York Press, 1995. s. 85-133. s. 117.

⁷ Pozri CORNELL, D.: *Doubly-Prized World: Myth, Allegory and the Feminine*. In: *Cornell Law Review*, Vol. 75, 1990, Iss. 3. s. 698.

⁸ MINOW, M.: *Beyond Universality*. In: *University of Chicago Legal Forum*, Vol. 1989, Iss. 1. s. 116.

⁹ Tamže.

¹⁰ FINEMAN, M. L.: *Challenging Law, Establishing Differences: The Future of Feminist Legal Scholarship*. In: *Florida Law Review*, Vol. 42, 1990, Iss. 1. s. 29-30.

pretože feminizmus sa ako taký zameriava prevažne na situáciu žien a ich nespravodlivo zhoršeného spoločenského statusu, ktorý sa následne premieta aj do práva a uskutočňuje sa prostredníctvom práva. Ak právny feminizmus do svojho zámeru zahrnul aj rovnosť mužov, bolo to vždy účelové (s ohľadom na analogické zlepšenie postavenia žien), dočasné a striktné obmedzené (vzhl'adom na uplatnenie formálnej požiadavky rovnosti, ktorú v právnej oblasti presadzovali liberálne právne feministky). Levit k tomu dodáva, že „[f]eministické argumenty o tom ako sú muži znevýhodňovaní boli použité principiálne pre vytvorenie rovnosti príležitostí pre ženy.“¹¹ Inak sa feministická právna veda nezaoberala mužmi alebo maskulinitou v bližších, analytických súvislostiach. V tomto bol právny feminizmus iný v porovnaní so všeobecným feminizmom.¹² Levit zároveň pripúšťa, že opomínanie mužov v právnom feminizme nemusí byť definitívne. Predpokladá, že neskôr sa môžu v rámci právneho feminizmu otvoriť príležitosti pre zohľadnenie pozície mužov a ich argumentov.

Feministické odmietnutie patriarchátu

Feministickú právnu filozofiu zjednocuje kritika a následné odmietnutie patriarchátu. Patriarchálna podoba spoločnosti a práva je snád' jediným bodom, na ktorom sa zhodnú všetky feministky. V právnom feminizme tak hrá podstatnú úlohu myšlienka o patriarchálnosti práva či falocentrizmu v práve.¹³ Podobne Christine A. Littleton začína jeden zo svojich článkov tvrdením: „Feministická kritika objasnila 'mužskú dominanciu' alebo 'falocentrickú' povahu každej spoločenskej inštitúcie, ktorú preskúmala, vrátane práva.“¹⁴ Toto tvrdenie, podľa ktorého sa celá doterajšia spoločnosť a jej kultúra vytvárala podľa mužského vzoru, však nie je ničím výnimočným a neobvyklým, pokiaľ máme hovoriť o právnom feminizme. Feministky z pozície kritiky patriarchátu následne odmietajú myšlienku práva ako hodnotovo neutrálneho systému noriem, ktorému prináležia atribúty univerzálnosti, objektívnosti a racionálnosti.

¹¹ LEVIT, N.: Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness. In: UCLA Law Review, Vol. 43, 1996, No. 4. s. 1051.

¹² Pozri tamže, s. 1053.

¹³ Falocentrizmus práva je iné označenie patriarchátu v práve a prostredníctvom práva. O falocentrizme práva hovorí radikálna feministická právnička Christine A. Littleton. Socialistická feminista a politická teoretička Zillah Eisenstein hovorí o falokratickom právnom diskurze, ktorého stredom je *falus*. Psychoanalytická právna teoretička Julia E. Hanigsberg takisto hovorí o falocentrickej povahe právneho diskurzu. Porovnaj LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality. In: California Law Review, Vol. 75, 1987, No. 4. s. 1279-1280, EISENSTEIN, Z.: The Female Body and the Law. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 1988., s. 4, 21, 41, atď. a takisto HANIGSBURG, J. E.: An Essay on The Piano, Law, and the Search for Women's Desire. In: Michigan Journal of Gender & Law, Vol. 3, 1996, Iss. 1. s. 47 a 50.

¹⁴ LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality, s. 1279-1280.

Tento aspekt bol implicitne a explicitne prítomný už vo feministickej kritike práva behom prvej vlny feminizmu. Právo sa chápalo ako spoločenský regulátor, ktorý za pomoci náboženstva a väčšinovej morálky spoločnosti prispieva k zhoršenému postaveniu žien v manželstve, majetkových právach, rodičovských právach alebo ženám nepriznáva niektoré politické práva, ktoré sú pre mužov celkom bežné. Feminizmus, a zvlášť právny feminizmus identifikovali až behom druhej vlny feminizmu koncepcnú patriarchálnosť práva. Behom druhej vlny si už právne feministky boli isté existenciou patriarchy ako samostatného a osobitého spoločenského, politického a mocenského útlaku žien. Zároveň dokázali vyvinúť osobité feministické metódy a osobitú feministickú metodológiu, ktorá by prispela k analýze patriarchy v práve. Otvorené sa spochybňuje neutralita a možná objektivita práva až vstupom postmoderného uvažovania do právneho feminizmu a nástupom tretej vlny feminizmu. Napríklad, postmoderné právne feministky Ann C. Scales a Mary Joe Frug hovoria otvorene o tom, že právo nie je ani objektívnym a ani neutrálnym spoločenským regulátorom. Patriarchálnosť či falocentrizmus práva je zárukou jednostrannosti a tendenčnosti práva, ktorá ústi práve v tom, že právo vždy stráni v prospech mužov.

Transformačný charakter právneho feminizmu

Tretím znakom právneho feminizmu je jeho transformačný charakter. Táto vlastnosť právneho feminizmu robí z neho normatívnu právnu vedu. Stváňa sa v ňom apel na zmenu volaním po narušení (patriarchálneho) *statusu quo*. Právne feministky vo svojich kritikách spochybňujú a vyvracajú doterajšiu právnu úpravu, právnoaplikačnú prax súdov, charakter právnej vedy, filozofie, teórie či právnej doktríny, ktorá v nich zakotvuje patriarchát a útlak voči ženám. Zároveň však zo svojich kritik vyvodzujú transformáciu práva v prospech zlepšenia postavenia ženy v práve a prostredníctvom práva. Robin West pripomína kritický a normatívny charakter feministickej právnej vedy ako jej integrálnej stránky, keď hovorí, že „[j]ej účel je zároveň deskriptívnym a kritickým, na jednej strane, zatiaľ čo na strane druhej, je takisto normatívnym a ašpiračným.“¹⁵

Jadrom transformatívneho charakteru feministickej právnej filozofie je otázka: „Ako docieľiť želanú zmenu?“ Odstránenie patriarchy môže prebiehať rôznym spôsobom. Právny

¹⁵ WEST, R.: Introduction to the Research Handbook on Feminist Jurisprudence. In: GRANT BOWMAN, C. – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence. Cheltenham, UK – Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2019. s. 1.

feminizmus sa podobne ako pri identifikácii príčin znevýhodnenia žien v práve a prostredníctvom práva aj pri návrhoch o transformáciu práva otvára diverzným feministickým prístupom. Napríklad, liberálny právny feminizmus predpokladal, že zhoršená pozícia žien v práve môže byť účelne odstránená zakotvením formálnej požiadavky rovnosti pohlaví do právneho poriadku štátu. Najjednoduchším a najpriamočiarejším spôsobom bolo podľa neho prijať novú právnu úpravu, resp. novelizovať textu už existujúcej právnej úpravy – a to buď na ústavnej, alebo zákonnej úrovni – tak, aby čo najzreteľnejšie vyjadroval formálnu požiadavku rovnosti medzi pohlaviami. V nadväznosti na to sa liberálna právna feministka Herma Hill Kay podujímala na veľkej novelizácii rodinného práva v štáte Kalifornia, ktorá neskôr ovplyvnila právnu úpravu rodinného práva po celých Spojených štátoch amerických. Podobne, Wendy Webster Williams sa spolupodieľala na príprave návrhu antidiskriminačnej právnej úpravy tehotných žien (*Pregnancy Discrimination Act*) a právnej úpravy ohľadne neprítomnosti zamestnancov v práci z dôvodu práceneschopnosti alebo rodičovskej dovolenky (*Family and Medical Leave Act*). Nadine Taub sa podujala na príprave návrhov zákonov, ktoré súviseli s právnou úpravou reprodukčnej voľby a reprodukčnej medicíny či zavádzania reprodukčných medicínskych technológií.¹⁶

Avšak prevažná časť právneho feminizmu – tzn. právneho feminizmu mimo jej liberálneho variantu- zamerala na skúmanie a dosahovanie materiálnej rovnosti žien a mužov v spoločnosti. Tieto feministické prístupu k právu vykazujú celé spektrum variabilných feministických návrhov na transformáciu práva. Radikálne právne feministky požadovali zmeny, ktoré presahovali rámec práva. Napríklad, Christine A. Littleton hovorí o potrebe štrukturálnych zmien inštitucionálneho rámca spoločnosti. Spoločnosť má teda zaviesť a prijať všetky možné odlišnosti žien do základov svojho normatívneho a inštitucionálneho rámca ako samozrejme, a následne ich musí aj primerane kompenzovať.¹⁷ Catherine MacKinnon hovorí o potrebe mocenských zmien, ktoré ženám zaručia rovný podiel na moci. Tento proces ma simultánne prebiehať s narastajúcou uvedomelosťou žien o ich vlastných ženských kvalitách.¹⁸ Právo je treba zmeniť všade tam, kde vedie k viktimizácii žien, tzn. všade tam, kde právo legálne umožňuje, aby ženy žena bola obeťou sexuálneho obťažovania, sexuálneho násillia,

¹⁶ KERBER, L. K.: Writing Our Own Rare Books. In: Yale Journal of Law and Feminism, Vol. 14, 2002, Iss. 2. s. 436-437.

¹⁷ V nadväznosti na to formuluje svoj model rovnosti ako akceptácie (*equality of acceptance*). Pozri viac LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality, s. 1312.

¹⁸ Pozri MACKINNON, C. A.: Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward feminist Jurisprudence, s. 637.

znásilnenia alebo inak právom definovaná ako sexuálny objekt uspokojenia mužských sexuálnych túžob.

Kultúrny feminizmus, ktorý v sebe niesol myšlienku, že ženy a muži sú v zásade morálne odlišné ľudské bytosti sa premietol do snahy niektorých právnych feministiek vykonať komplexnú transformáciu práva. Jej súčasťou malo byť zahrnutie ženských morálnych hodnôt starostlivosti a vzájomnej blízkosti k iným ľudským bytostiam do práva. Právna veda, filozofia, teória, právne poriadky, právnoaplikačná prax tak podľa nich musia rozvinúť ženskú etiku starostlivosti a zohľadňovania ľudských potrieb vedľa mužskej etiky práv, slobôd a spravodlivosti. Okrem komplexného pohľadu Robin West¹⁹ sa v kultúrnom právnom feminizme stretávame s myšlienkami zblížujúceho riešenia právnych sporov prostredníctvom mediácie, ktorý je akousi ženskou alternatívou voči inak mužskému súťaženiu v súdnych sporoch.²⁰ Do popredia sa dostávajú aj návrhy ústavného právnika Kennetha Karsta na rozvinutie ženských hodnôt v ústavnom práve a na právne najvyššej, teda ústavnej úrovni.²¹

Na prelome osemdesiatých a deväťdesiatych rokov 20. storočia sa pozície černošského feminizmu a lesbického feminizmu dostávajú aj do feministickej právnej vedy. Černošské a lesbické feministické právničky začínajú poukazovať na skutočnosť, že zrovnoprávnenie žien nezávisí len od zrovnoprávnenia s mužmi. Tvrdia, že útlak na základe príslušnosti k pohlaviu a rodu nie je jediným útlakom, ktorý zhoršuje postavenie žien.²² Útlaku voči niektorým skupinám žien zväčšuje pôsobenie rasizmu, heterosexizmu, klasizmu, albeizmu, ageizmu, atď. Inými slovami, upozorňujú na to, že dovtedy formulované kritéria materiálnej rovnosti žien a mužov sa opierali o pozíciu bielych, vzdelaných, heterosexuálnych žien (spravidla v produktívnom veku) zo strednej triedy.

¹⁹ WEST, R.: *Jurisprudence and Gender*, s. 1-72 a takisto WEST, R.: *Caring for Justice*. London – New York : New York University Press, 1999. 366 s. ISBN 978-0-8147-9291-X.

²⁰ Pozri MENKEL-MEADOW, C.: *Is Mediation the Practice of Law?* In: *Alternatives: to the High Costs of Litigation*, Vol. 14, 1996, No. 5. s. 1, 60-61 a RIFKIN, J.: *Mediation from a Feminist Perspective: Promise and Problems*. In: *Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice*, Vol. 2, 1984, Iss. 1. s. 21-31.

²¹ Pozri bližšie KARST, K. L.: *Woman's Constitution*. In: *Duke Law Review*, Vol. 33, 1984, Iss. 3. s. 462.

²² Porovnaj WILLIAMS CRENSHAW, K.: *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. In: *University of Chicago Legal Forum*, Vol. 1989, Iss. 1. s. 139-167, HARRIS, A. P.: *Race and Essentialism in Feminist Legal Theory*. In: *Stanford Law Review*, Vol. 42, 1990, No. 3. s. 581-616, CAIN, P. A.: *Feminist Jurisprudence: Grounding the Theories*. In: *Berkeley Women's Law Journal*, Vol. 4, 1988-1990. s. 191-214 a takisto CAIN, P. A.: *Lesbian Perspective, Lesbian Experience, and the Risk of Essentialism*. In: *Virginia Journal of Social Policy and the Law*, Vol. 2, 1994, Iss.1. s. 43-73.

Kritika neutrality a objektívnosti práva, alebo príklon ku kontextualizmu

Piatym charakteristickým znakom právneho feminizmu je kritika neutrality a objektívnosti práva, ktorá prerastá do kritiky abstraktnosti práva a právneho myslenia. Tento znak súvisí s feministickým apelom na subjektivitu a kontextualizmus. Jednou z najväčších kritičiek objektívnosti a neutrality práva bola Ann C. Scales. S touto jej kritikou úzko súvisí vymedzenie právneho feminizmu ako „na výsledok orientovaného skúmania“, čo vlastne znamená, že pri skúmaní práva sa hľadá na skutočný efekt, ktorý právo dosahuje vo svojich konečných výsledkoch vzhľadom na postavenie žien v práve. K tomu sa Scales dopracovala práve kritikou objektivizmu. „Feminizmus nepožaduje objektivnosť, pretože objektivnosť je zdrojom nerovností. Feminizmus nie je abstraktným, pretože abstraktnosť chráni *status quo* pred každou kritikou. Feminizmus je orientovaný na výsledok.“²³ Odmietnutie neutrality je zase podľa Scales v neprospech žien a ostatných historicky znevýhodňovaných skupín: „Myšlienku neutrality vždy použije niekto, aby pohodlne premenil svoju skúsenosť na 'objektívny' fakt.“²⁴

Kritika objektivnosti býva spojená s feministickou kritikou právneho jazyka a právneho diskurzu. Všeobecne o potrebe autentického ženského jazyka v práve hovorí napríklad Robin West²⁵ alebo Kenneth L. Karst.²⁶ Janet Rifkin vidí v mediácii vhodnú príležitosť pre rozvinutie a uplatnenie jazyka, ktorý zodpovedá ženskému mysleniu, pretože mediácia odmieta objektivistickú epistemológiu práva.²⁷ Iné, najmä postmoderné právne feministky apelujú na uplatnenie dekonštrukcie či postštrukturalistických prístupov k právnemu jazyku. Kritiku pevných významov pojmov v práve, ktoré sú výsledkom abstrakcií a objektivistických snáh právneho myslenia, predstavuje Marie Ashe. Ashe hovorí o totalitarizujúcom nebezpečenstve exkluzívneho právneho diskurzu a takisto o tom, že právny feminizmus musí neústupne odmietať „špekulácie, ktoré končia v abstrakcii úplne vzdialených od spoločnej skúsenosti vzájomne odlišných žien a [má pokračovať] odhodlaným odmietnutím zjednodušujúcich a násilných kategorizácií.“²⁸

²³ SCALES, A. C.: *Legal Feminism: Activism, Lawyering, and Legal Theory*. New York – London : New York University Press, 2006. s. 88.

²⁴ Tamže, s. 103.

²⁵ Robin West prízvukuje, že feministická transformácia právnej vedy a právnej filozofie nemôže nastať bez prijatia ženského jazyka etiky starostlivosti. Pozri WEST, R.: *Jurisprudence and Gender*, s. 70.

²⁶ Pozri KARST, K. L.: *Woman's Constitution*, s. 504.

²⁷ Pozri RIFKIN, J.: *Mediation from a Feminist Perspective: Promise and Problems*, s. 27.

²⁸ ASHE, M.: *Zig-zag Stitching and Seamless Web: Thoughts on „Reproduction“ and the Law*. In: KELLY WEISENBERG, D.: (ed.) *Feminist Legal Theory: Foundations*. Philadelphia : Temple University Press, 1993. s. 588.

Okrem uvedenej kritiky objektivity z jazykovej stránky právny feminizmus obracia svoju pozornosť a kritiku aj na objektivnosť a abstraktného právneho myslenia. Časť právnych feministiek považuje abstraktné a objektivistické právne myslenie za typický prejav mužského uvažovania. V tomto duchu hovorí Carrie Menkel-Meadow o význame a osobitostiach kontextuálneho ženského právneho myslenia. Kontextualizmus sa vyhýba zjednodušujúcemu apelu na univerzalistické a abstraktné právne pravidlá. Tie sú pre ženy podľa nej druhoradými. Ženy sa snažia v rámci výkonu právnických profesií zistiť čo možno najviac faktov o prípade a osobách, ktorých sa týka. Odmietajú hľadanie jediného správneho riešenia právneho problému spôsobom ako to robili a robia muži. Naopak, kontextualizmus pripúšťa, že právne problémy môžu mať viaceré správne rozhodnutia v závislosti od okolností, ktoré vstupujú do hry. V práve by sa podľa Menkel-Meadow preto mala v oveľa väčšej miere uplatňovať mediácia, ktorá z princípu zodpovedá ženskému riešeniu právnych prípadov.²⁹

Subjektivita ako oporný bod právneho feminizmu

Ženská subjektivita je ďalším určujúcim znakom právneho feminizmu a zároveň výrazným oporným bodom, od ktorého sa odvíjajú metódy a metodológia právneho feminizmu, ktorými skúma útlak voči ženám. Subjekt pomáha určiť a korigovať orientačný rámec právneho feminizmu, vedie k identifikácii dôsledkov patriarchálneho útlaku či iného útlaku voči ženám a celkovo prispieva k procesu formovania gynocentrickej pozície feministickej právnej vedy. Odkazuje na to, že feminizmus a právny feminizmus sa snaží byť svojou povahou existenciálnym vedeckým prístupom. Ženská subjektivita sa tu stáva kritickou a zároveň normatívnou pozíciou, z ktorej povstáva každý právny feminizmus. V nadväznosti na uvedené svoju povahu a metódu orientuje skúmaním (povahy) skúseností žien a celkovým charakterom subjektivity žien. Zároveň sa v tomto bode ocitá právny feminizmus pred zložitým problémom. Jeho súčasťou je otázka, či sú si ženské skúsenosti podobné alebo, naopak, odlišné, až vzájomne neporovnateľné. Právny feminizmus sa tak ocitá na rázcestí medzi esencializmom a anti-esencializmom.

Tradičné esencialistické vymedzenia ženskej skúsenosti predstavujú Catherine MacKinnon a Robin West. Catherine MacKinnon poukazuje na to, že medzi všetkými ženami

²⁹ Pozri MENKEL-MEADOW, C.: Portia in a Different Voice: Speculations on a Women's Lawyering Process. In: Berkeley Journal of Gender, Law & Justice, Vol. 1, 1985, Iss. 1. s. 59.

sa opakuje skúsenosť ich mocenský podradného postavenia so sexuálnym kontextom. To znamená, podľa nej každá žena – hoci len sporadicky – zažíva vo svojom živote, že je obeťou sexuálnej objektivizácie. Inými slovami, život každej ženy je obklopený buď sexuálnym obťažovaním, sexuálnymi narážkami, sexuálnym násilím, znásilnením, alebo prebujneným rozšírením pornografického obsahu. Tieto skúsenosti žien vyplývajú z ich styku s vonkajšou realitou patriarchálnej spoločnosti. Naproti tomu, Robin West predpokladá, že spoločné skúsenosti žien sú im inherentne vlastné – sú biologicky (materiálne) a psychologicky podmienené – a vyplývajú z podstaty im vlastného ženského Ja. Tieto skúsenosti sa týkajú spôsobu, akým ženy uvažujú o etických a morálnych otázkach a akými hodnotami orientujú svoje rozhodovanie a konanie. West tvrdí, že životy žien ovplyvňuje spoločná skutočnosť potenciálneho alebo reálneho materstva. Životy žien – ich myslenie, konanie a rozhodovanie – sú preto v oveľa väčšej miere než životy mužov späté s etikou starostlivosti. Napríklad, ženy prejavujú voči ostatným osobám dôvernú blízkosť, myslia v intenciách potrieb ostatných alebo sa orientujú na dosahovanie spolupráce medzi ľudskými bytosťami.

Esencializmus prináša všeobecne určiteľný žensky subjekt, tzn. subjekt, ktorý možno uplatniť na každú ženu, alebo vyvodiť zo života každej ženy. Takéto konštruovanie ženského subjektu je výsledkom abstrakcie žien. Prirodzený esencializmus u Robin West konštruuje ženský subjekt ako „starostlivý subjekt“. V jeho poňatí ženskej subjektivity sú ženy bytosťami, ktoré majú prirodzenú tendenciu uvažovať v zmysle starostlivosti o iných. Nosnou pozitívnou existenciálnou a opakujúcou sa skúsenosťou v životoch žien je tak spájať sa s inými ľudskými bytosťami, nadväzovať s nimi vzťah a svojou starostlivosťou o nich tento vzťah kontinuálne udržiavať.³⁰ Naopak, nosnou negatívnou existenciálnou skúsenosťou žien je byť odlúčenou od ostatných ľudských bytostí.³¹

Anti-esencialistické feministické právne teórie spolu s postmoderným feminizmom sa zakladajú na ženskom subjekte, ktorého základom sú mnohonásobné identity. Diverzita žien je výsledkom konkrétnej a aktuálnej konštelácie týchto mnohonásobných identít. Ženská subjektivita sa tak nestáva pevnou a už v žiadnom prípade nemá vopred určené, univerzálne platné a stabilné atribúty či skúsenosti, ktoré sú spoločné pre ženy ako také. Nancy Levit preto hovorí o anti-esencialistickom a postmodernom feministickom subjekte nasledovné tvrdenia: „Postmoderné poznávanie subjektu berie do úvahy sociálne konštrukčnú povahu rodových

³⁰ WEST, R.: *Jurisprudence and Gender*, s. 15 a nasl.

³¹ Pozri tamže, s. 28.

rozdielov a Ja. Myšlienka, že existuje veľa ženských inkarnácií zostáva aj napriek tomu teóriou zameranou na ženy práve v tom, že skúma ženy. Dokonca, postmoderné feministické myšlienky a predstavy o kultúrnom utváraní rodu sa sústreďujú predovšetkým na ženy.“³²

Charakter spravodlivosti v právnom feminizme

Feministická právna filozofia sa svojou kritikou, analýzou a ponúkanými riešeniami približuje k presadzovaniu partikulárnej spravodlivosti v právnej oblasti. Zmienovaný parciálny charakter spravodlivosti sa opiera o požiadavku zahrnutia rodovej rovnosti do práva tak, aby rodová rovnosť tvorila imanentnú súčasť práva. Preto hlavným koncepčným zameraním feministickej právnej vedy a filozofie bude koncipovať teóriu rodovej spravodlivosti či koncepciu spravodlivosti medzi pohlaviami, ktorú sa následne bude snažiť zahrnúť do práva a právneho myslenia. Robin West hovorí o feministickej právnej teórii ako o skúmaníach filozofických základov práva a spravodlivosti, ktoré zohľadňujú skúsenosti žien, pričom jej účelom je transformovať právo a jeho chápanie tak, aby sa zlepšila kvalita právnej vedy a životov žien.³³ Táto spravodlivosť sa neobmedzuje iba na procesnú rovnosť, ale takisto a najmä na dosahovanie hmotnej rovnosti.³⁴ Teda právo má odzrkadľovať rodovo egalitársku spoločnosť bez prítomnosti útlaku voči ženám. Ergo, právo nemá predstavovať prostriedok diskriminácie niektorého z rodov alebo pohlaví a v tomto smere nemá byť jednostranným prostriedkom neodôvodneného útlaku hierarchie, ktorú vytvára predstava patriarchálneho usporiadania spoločnosti. Autorky feminizmu tak vznášajú požiadavku očistenia práva od rodov, ktorému zodpovedá pojem „*ungendered law*“, používaný v anglo-americkom prostredí. Teda tu vidíme ako sa samotná spravodlivosť predstavuje v špecificky formulovanej požiadavke rovnosti.

Spravodlivosť sa tak viaže s presadzovaním ideálu rovnosti žien, ktorý v rámci feminizmu a naprieč celou feministickou právnou filozofiou nemá jednotnú podobu a závisí od konkrétnej podoby právneho feminizmu. Liberálny právny feminizmus spája dosahovanie spravodlivosti žien s vonkajším zakotvením formálnej požiadavky rovnosti pohlaví do práva, t.j. do legislatívy a právnoaplikačnej praxe. Rovnosť je v jeho poňatí rovnoprávnosťou,

³² LEVIT, N.: *Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness*, s. 1051.

³³ WEST, R.: *Feminist Legal Theory*. In: BORCHERT, D. M.: (ed.) *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 3. 2nd edition. Detroit – London – New York – Munich – San Francisco : Thomson Gale – Macmillan Press, 2006. s. 582.

³⁴ Pozri BARTLETT, K. T.: *Gender Law*. In: *Duke Journal of Gender Law & Policy*, Vol. 1, 1994, Iss. 1. s. 2-6.

a znamená garanciu rovnosti príležitostí pre mužov a ženy. Procedurálna povaha rovnosti ako feministickej spravodlivosti sa ukázala pre realizáciu feministických cieľov iba ako čiastočná, nedostatočná a v niektorých prípadoch aj ako škodlivá.

Feminizmus následne pokračoval skúmaním materiálnej rovnosti a dosahovaním rovnosti v práve. Právne teórie ovplyvnené kultúrnym feminizmom pod rovnosťou žien rozumeli zahrnutie dlho opomínaného potenciálu žien, resp. kultúrnych hodnôt žien, vyplývajúcich z etiky starostlivosti, do práva. Napríklad, Leslie Bender je presvedčená, že ženské morálne uvažované podmienené ženskými hodnotami starostlivosti vytvára odlišnú predstavu a koncepciu spravodlivosti než ju doteraz realizovali v práve a prostredníctvom práva muži.³⁵ Ako hovorí Robin West ide o spravodlivosť, ktorá vyplýva zo „[ž]enskej subjektivity, ktorá na rozdiel od mužskej subjektivity, nie je realizovaná v tomto svete.“³⁶ Právny feminizmus podmienený kultúrnym feminizmom prináša koncept spravodlivosti, ktorý sa odvíja od špecifických osobitostí ženskej subjektivity a hodnôt, ktorými ženy orientujú svoje morálne úvahy. Hilaire Barnett charakterizuje spravodlivostné predstavy kultúrneho právneho feminizmu o práve tým, že z pohľadu jeho predstaviteľiek „právny systém, ktorý inkorporuje ženskú perspektívu a skúsenosti, tzn. ženskú etiku starostlivosti a zodpovednosti sa ďaleko viac približuje k ideálom humanity a spravodlivosti.“³⁷ Pri kultúrnych feministkách, ktoré kladú apel na esenciálne rozdiely medzi ženami a mužmi, je špecifické aj používanie niektorých pojmov. Pojem spravodlivosti ako rovnosti spájajú skôr s mužskou morálkou slobody, autonómie a práv. Takýmto chápaním mužskej spravodlivosti sa vyznačujú aj feministické právne teoretičky ako spomínaná Leslie Bender, Robin West alebo Carrie Menkel-Meadow a Janet Rifkin. Bez ohľadu na uvedené, so širšieho pohľadu tak či tak predkladajú určitú víziu spravodlivosti. Iným príkladom je Elizabeth Wolgast, ktorá odmieta koncept rovnosti, pretože tento termín spája s asimilačným liberálnym chápaním spravodlivosti, a namiesto toho uprednostňuje v procese oslobodenia žien používanie pojmu spravodlivosť.³⁸

Radikálne feministické teórie apelovali zase na mocenské zrovnoprávnenie žien. Predkladajú koncept rodovej spravodlivosti, ktorého základom je rovná redistribúcia moci medzi pohlaviami. Podľa Catherine MacKinnon sú ženy odlišné od mužov v tom, že

³⁵ BENDER, L.: From Gender Difference to Feminist Solidarity: Using Carol Gilligan and An Ethic of Care in Law. In: Vermont Law Review, Vol. 15, 1990, No. 1. s. 1-48.

³⁶ WEST, R.: Jurisprudence and Gender, s. 55.

³⁷ BARNETT, H.: Introduction to Feminist Jurisprudence. London – Sydney : Cavendish Publishing Limited, 1998. s. 26.

³⁸ Pozri WOLGAST, E. H.: Equality and the Rights of Women. New York : Cornell University Press, 1980. Napr. s. 81.

v spoločenských súvislostiach im chýba moc: „V porovnaní s mužmi ženám chýba kontrola nad vlastnými spoločenskými osudmi, ich prínosy a úspechy sú obmedzované a podhodnotené, je narúšaná ich dôstojnosť a porušované ich fyzické bezpečie. Hoci sa skutočné dôvody týchto javov môžu líšiť, sú považované za prevažne sociálne a nespravodlivé.“³⁹ Príčinou nerovného postavenia žien v spoločnosti nie je nerovné zaobchádzanie so ženami a dokonca ani spoločenská ignorancia či devalvácia ženskej etiky starostlivosti, ale nerovné rozdelenie moci, ktoré zakotvil do základov samej spoločnosti patriarchát. Nevyhnutné je podľa nich vykonať také spoločenské zmeny mimo práva, ktoré odstránia patriarchát a následne bude právo zbavené patriarchátu využité v procese oslobodenia žien spod mocenského útlaku mužov. Hoci je patriarchát nespravodlivým spoločenským systémom a na jeho udržiavanie a fungovanie sa zúčastňuje aj právo, právo ako také nie je považované za nespravodlivé zo svojej podstaty. Právo sa po spoločenskom odstránení patriarchátu bude spolupodieľať na rovnom prístupe žien k moci.

Zároveň sa v radikálnom právnom feminizme objavila aj kritika jazyka, ktorou sa diskutovalo o rodovej rovnosti alebo rovnosti medzi pohlaviami. Catherine MacKinnon príznačne rozdelila feministickú požiadavku rovnosti na dve skupiny podľa toho, či sa feministky a feministi dovolávajú rovnosti v zmysle „buď rovnaká ako muž“, alebo rovnosti v zmysle „buď odlišná od muža“. Dôležité je si všimnúť – čo aj v skutočnosti MacKinnon robí –, že kritériom, ktoré pôsobí ako štandard pre vymedzenie rovnosti žien sa stáva muž. Tento postreh odhaľuje patriarchálny, teda falocentrický základ dokonca v prípade rovnosti samotnej. MacKinnon pochybuje o účinnosti oboch týchto prístupov a namiesto nich tvrdí, že rovnosť treba prepracovať s ohľadom na nové rozdelenie moci.⁴⁰

Všetky predošlé feministické prístupy predpokladali uniplicitnú podobu spravodlivosti. Tento ich pohľad sa opieral o esencialistický prístup a presvedčenie, že nerovné postavenie žien v spoločnosti možno efektívne vyriešiť iba nerovnosťou medzi pohlaviami alebo rodmi a presne určenou koncepciou, ktorá sa opierala o danú spravodlivostnú predstavu rodovej rovnosti. Černošské právne feministky, zahrnutie lesbizmu do feministických prístupov práva a rozvoj postmoderných feministických prístupov otvoril cestu k uplatneniu multiplicitnej

³⁹ MACKINNON, C. A.: *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1989. s. 37.

⁴⁰ MACKINNON, C. A.: *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1987. s. 32 a nasl.

podoby spravodlivosti.⁴¹ Všetky tieto právne feministky poukázali na skutočnosť, že problémom rodovej spravodlivosti žien nie je iba odstránenie sexizmu, ale aj iných podôb útlakov, ktoré sa na neho viažu a ktoré môžu mať podobu rasizmu, xenofóbie, klasizmu, heterosexizmu, ageizmu, ableizmu, atď., atď. Navyše koncept multiplicitnej spravodlivosti je výsledkom diverzity žien, ich skúseností a životov, ktoré ženy vedú, a tiež výsledkom vzájomného pomeru jednotlivých stránok identít, ktoré utvárajú konkrétnu ženu. Inými slovami, rôzne ženy budú potrebovať pre ich zrovnoprávnenie a oslobodenie rôzne koncepcie spravodlivosti.

Postmoderné feministické prístupy k spravodlivostným feministickým reformám práva sa preto v zostrenej miere orientujú na využívanie kontextualizujú. Môžu mať dokonca aj čiastkový charakter, pretože zohľadňujú individualitu a partikularitu diverzitných záujmov žien. Laura A. Rosenbury pripomína, že takýto prístup k postmoderným feministickým reformám práva, ktoré realizujú multiplicitnú podobu rodovej spravodlivosti, vyplýva z postmoderného skepticizmu v účinnosť jedného totalitného prístupu, umožňujúceho raz a navždy vyriešiť otázku rodovej nerovnosti alebo nerovnosti medzi pohlaviami.⁴² Multiplicitný prístup feministickej spravodlivosti takýmto spôsobom berie na vedomie, že diverzita žien prináša chápanie nerovnosti rodov a pohlaví ako komplexný problém. To znamená, postmoderné a pragmatistické teórie právneho feminizmu pripúšťajú, že v záujme vyriešenia problému rodovej nespravodlivosti je potrebné častokrát v tej istej právnej úprave spoločenského vzťahu súbežne prijímať nekonzistentné – a niekedy aj vzájomne si odporujúce – riešenia, ktoré však dávajú priestor rôznym ženám možnosť rozhodnúť sa rôznym spôsobom. Bez zohľadnenia diverzity žien a komplexnosti problému, môže dôjsť k právnym reformám, ktoré budú na prospech jednej skupiny žien, zatiaľ čo inú skupinu žien alebo ostatné skupiny žien budú ignorovať, marginalizovať alebo dokonca poškodzovať.

Ako je možné si všimnúť, problém uniplicitnej a multiplicitnej podoby feministickej spravodlivosti vychádza z rozdielneho chápania vhodného riešenia nerovného postavenia žien v spoločnosti a útlaku voči ženám. Uniplicitná podoba spravodlivosti chápe nerovnosť žien ako príležitosť pre uplatnenie univerzálneho kolektívneho riešenia. Multiplicitná podoba spravodlivosti sa orientuje na prijímanie spravodlivostných riešení, ktoré v prvom rade dávajú

⁴¹ Pozri HIGGINS, T. E.: „By Reason of their Sex“: Feminist Theory, Postmodernism, and Justice. In: Cornell Law Review, Vol. 80, 1995, Iss. 6. s. 1570.

⁴² Pozri ROSENBUURY, L. A.: Postmodern Feminist Legal Theory. In: GRANT BOWMAN, C.: – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence, s. 135-136.

priestor pre rozvinutie sa individuálnych možností konkrétnej ženy. Keďže ženy sú rôzne má sa vytvoriť priestor pre to, aby si konkrétna žena zvolila jej vyhovujúcu alternatívu. Aj táto podoba spravodlivosti je vo svojej podstate kolektívna, pretože sa orientuje na ženy ako také. Nevníma ich už viac ako univerzálne subjekty, ale ako subjekty individualizované, ktoré sú schopné voliť si vlastné vyhovujúce riešenia, a preto vonkajšie podmienky ich v tom nesmú ako ženy s rôznorodou konšteláciou vlastnej identity nejako obmedzovať.

Diverzita právneho feminizmu

Diverzita, teda rôznorodosť prístupov k riešeniu nerovnosti žien a zároveň rôznorodosť predkladaných návrhov oslobodenia žien spod patriarchátu, je pre právny feminizmus a feminizmus vôbec ich bytostnou súčasťou. Rovnako ako feminizmus, aj právny feminizmus sa nezakladá na jednotne prijatej teórii, a treba dodať, že takúto jednotnú teóriu ani nevytvára. Otázne však ostáva, či práve uvedená pestrosť názorov nepodkopáva samé základy feminizmu a tým ho ako adekvátny teoretický a vedecký prístup spochybňuje. Feministická právna veda a rovnako aj feminizmus však nevnímajú diverzitu vo svojom vnútri ako istú negatívnu stránku. Naopak, domnievajú sa, že tak zložitý jav, akým právo v skutočnosti je, by mal byť preskúmaný z rôznych uhlov pohľadu a kriticky podrobený z viacerých oblastí života spoločnosti. Rozdielne nie sú len ideologické pozadia ponúkaných vysvetlení, nájdené problémy, ale aj navrhované riešenia. Tie síce môžu mať deklaratívne rovnaký cieľ, ale ideologicky a analyticky môžu vychádzať z rozličných zdrojov. Škála navrhovaných riešení ako aj konkrétny, požadovaný a uspokojujúci spôsob dosiahnutia feministických cieľov v práva a prostredníctvom práva môže byť relatívny.

Prítomnosť diverzity vo vnútri právneho feminizmu potvrdzuje aj skutočnosť, že sa dostáva aj do samej definície tohto smeru právneho uvažovania. Už predtým sme uvádzali definície právneho feminizmu od Katherine T. Barlett a Lisa R. Pruitt, ktoré vymedzovali právny feminizmus buď ako „rodinu rozdielnych pohľadov alebo rámcov využitých pri analýze súčasných a žiadúcich vzťahom medzi právom a rodom“⁴³, alebo ako vedeckú teóriu, ktorá „sa nesnaží vytvoriť koherentnú teóriu, namiesto toho sa zameriava na praktickú realitu skúsenosti

⁴³ BARLETT, K. T.: Perspectives in Feminist Jurisprudence. In: TAYLOR, B.: et al (eds.) Feminist Jurisprudence, Woman and the Law: Critical Essays, Research Agenda and Bibliography. Littleton : Rothman & Co, 1999. s. 3.

žien a ich záujmov.“⁴⁴ Včlenením diverzity do svojho rámca právny feminizmus programovo deklaruje svoju otvorenosť, tzn. jeho cieľom je zahrnúť rôznorodosť, vyplývajúcu z vzájomne odlišných podôb života žien. Snaží sa obsiahnuť pestrosť skúseností a záujmov žien a v neposlednom rade odstrániť rôzne formy spoločenského znevýhodnenia žien v práve a prostredníctvom práva. Diverzita feministickej právnej vedy dáva do popredia najmä to, že feministická právna veda nie je len kritickou právnou vedou voči hlavnému prúdu právnej vedy, ale je aj veľmi sebakritickou teóriou. Jednotlivé autorky a autori rôznorodých feministických teórií práva kriticky reagujú na seba a otvárajú tým možnosti pre kontinuálny rozvoj feministickej diskusie o práve

Vo feministickej literatúre možno nájsť najrôznejšie členenie feministickej právnej filozofie.⁴⁵ K najdominantnejším a zároveň najviac rozšíreným typom feminizmu, ktoré sa vyskytujú vo feministickej právnej vede patria: liberálny feminizmus, kultúrny feminizmus, radikálny feminizmus, psychoanalytický feminizmus, postmoderný feminizmus, černošský feminizmus, lesbický feminizmus a pragmatistický feminizmus. Takéto členenie právneho feminizmu zodpovedá jeho klasifikácií podľa kritéria ideových zdrojov.

Záver

Pri právnom feminizme ako smere právneho uvažovania a právnej vedy treba vziať do úvahy, že vznikol relatívne nedávno. Za relatívne krátky čas sa dokázal etablovať a ustáliť v určitej podobe s charakteristickými znakmi, ktoré sme predstavili v obsahu tejto publikácie. Vzhľadom na veľké množstvo literatúry a diverzité podoby právneho feminizmu treba konštatovať, že jeho utváranie bolo rýchle, názorovo pestré a početné. Je prirodzené, že behom takmer polstoročia od svojho vzniku nemohla vzniknúť jeho ucelená podoba. *Apropo*, o ktorej vede možno zodpovedne tvrdiť, že má ucelený a konečný charakter a ďalej sa už nevyvíja? Je takou aj právna veda? Oveľa podstatnejšie však je, že angloamerický právny feminizmus sa dokázal rozvíjať koncepčne. Z veľkej časti za to môže jeho prepojenie so všeobecným feminizmom, ktoré však nie je absolútne. Právny feminizmus je úzko spätý aj reálnou stránkou

⁴⁴ PRUITT, L. R.: Survey of Feminist Jurisprudence. In: University of Arkansas at Little Rock Law Review, Vol. 16, 1994, No.2. s. 183-184.

⁴⁵ Porovnaj napr. CAIN, P.: Feminism and the Limits of Equality. In: Georgia Law Review, Vol. 24, 1990, No. 4. s. 829-847, BARNETT, H.: Introduction to Feminist Jurisprudence, s. 121-210, LEVIT, N.: – VERCHICK, R. R.: M. Feminist Legal Theory: A Primer. 2nd edition. New York – London : New York University Press, 2016. s. 11-40.

života žien. V tejto súvislosti sa snaží včleniť do svojho vnútra skutočnosti späť so životmi žien, ktoré mali osobný a rovnako aj politický rozmer. Konceptný charakter právneho feminizmu znamená, že právny feminizmus, respektíve jednotlivé feministické prístupy ku skúmaniu práva dokázali vytvoriť a argumentačne obhájiť vlastné filozofické základy, ktoré nemali mať abstraktnú podobu platnú samu o sebe, ale boli pevne späté a zamerané na dosiahnutie praktických feministických cieľov. Zrovnoprávenie a oslobodenie žien v práve a prostredníctvom práva boli a sú základným opodstatnením právneho feminizmu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ASHE, M.: Mind's Opportunity: Birthing a Poststructuralist Feminist Jurisprudence. In: LEONARD, J. D.: (ed.) Legal Studies as Cultural Studies: A Reader in (Post)Modern Critical Theory. Albany : State University of New York Press, 1995. s. 85-133.

ASHE, M.: Zig-zag Stitching and Seamless Web: Thoughts on „Reproduction“ and the Law. In: KELLY WEISENBERG, D.: (ed.) Feminist Legal Theory: Foundations. Philadelphia : Temple University Press, 1993. s. 582-593.

BARLETT, K. T.: Perspectives in Feminist Jurisprudence. In: TAYLOR, B.: et al (eds.) Feminist Jurisprudence, Woman and the Law: Critical Essays, Research Agenda and Bibliography. Littleton : Rothman & Co, 1999. s. 3.

BARNETT, H.: Introduction to Feminist Jurisprudence. London – Sydney : Cavendish Publishing Limited, 1998. 349 s. ISBN 1859412378.

BARTLETT, K. T.: Gender Law. In: Duke Journal of Gender Law & Policy, Vol. 1, 1994, Iss. 1. s. 1-18.

BENDER, L.: From Gender Difference to Feminist Solidarity: Using Carol Gilligan and An Ethic of Care in Law. In: Vermont Law Review, Vol. 15, 1990, No. 1. s. 1-48.

CAIN, P. A.: Feminist Jurisprudence: Grounding the Theories. In: Berkeley Women's Law Journal, Vol. 4, 1988-1990. s. 191-214.

CAIN, P. A.: Lesbian Perspective, Lesbian Experience, and the Risk of Essentialism. In: Virginia Journal of Social Policy and the Law, Vol. 2, 1994, Iss.1. s. 43-73.

CAIN, P.: Feminism and the Limits of Equality. In: Georgia Law Review, Vol. 24, 1990, No. 4. s. 829-847.

CORNELL, D.: Doubly-Prized World: Myth, Allegory and the Feminine. In: Cornell Law Review, Vol. 75, 1990, Iss. 3. s. 644-699.

EISENSTEIN, Z.: The Female Body and the Law. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 1988. 235 s. ISBN 0520063090.

FINEMAN, M. L.: Challenging Law, Establishing Differences: The Future of Feminist Legal Scholarship. In: Florida Law Review, Vol. 42, 1990, Iss. 1. s. 25-43.

HANIGSBURG, J. E.: An Essay on The Piano, Law, and the Search for Women's Desire. In: Michigan Journal of Gender & Law, Vol. 3, 1996, Iss. 1. s. 41-74.

HARRIS, A. P.: Race and Essentialism in Feminist Legal Theory. In: Stanford Law Review, Vol. 42, 1990, No. 3. s. 581-616.

HIGGINS, T. E.: „By Reason of their Sex“: Feminist Theory, Postmodernism, and Justice. In: Cornell Law Review, Vol. 80, 1995, Iss. 6. s. 1536-1594.

KARST, K. L.: Woman's Constitution. In: Duke Law Review, Vol. 33, 1984, Iss. 3. s. 447-508.

KERBER, L. K.: Writing Our Own Rare Books. In: Yale Journal of Law and Feminism, Vol. 14, 2002, Iss. 2. s. 429-451.

LEVIT, N.: – VERCHICK, R. R.: M. Feminist Legal Theory: A Primer. 2nd edition. New York – London : New York University Press, 2016. 285 s. ISBN 978-1-4798-8280-9.

LEVIT, N.: Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness. In: UCLA Law Review, Vol. 43, 1996, No. 4. s. 1037-1116.

LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality. In: California Law Review, Vol 75, 1987, No. 4. s. 1279-1337.

MACKINNON, C. A.: Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1987. 315 s. ISBN 067429873X.

MACKINNON, C. A.: Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. In: Signs, Vol. 8, 1983, No. 4. s. 635-658.

MACKINNON, C. A.: Toward a Feminist Theory of the State. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1989. 330 s. ISBN 0674896467.

MENKEL-MEADOW, C.: Is Mediation the Practice of Law? In: Alternatives: to the High Costs of Litigation, Vol. 14, 1996, No. 5. s. 1, 60-61.

MENKEL-MEADOW, C.: Portia in a Different Voice: Speculations on a Women's Lawyering Process. In: Berkeley Journal of Gender, Law & Justice, Vol. 1, 1985, Iss. 1. s. 39-63.

MINOW, M.: Beyond Universality. In: University of Chicago Legal Forum, Vol. 1989, Iss. 1. s. 115-138.

PRUITT, L. R.: Survey of Feminist Jurisprudence. In: University of Arkansas at Little Rock Law Review, Vol. 16, 1994, No.2. s. 183- 210.

RIFKIN, J.: Mediation from a Feminist Perspective: Promise and Problems. In: Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice, Vol. 2, 1984, Iss. 1. s. 21-31.

ROBSON, R.: Lesbian Jurisprudence? In: Law & Inequality, Vol. 8, 1990, Iss.3. s. 443-468.

ROSENBURY, L. A.: Postmodern Feminist Legal Theory. In: BOWMAN, C.: – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence. Cheltenham, UK – Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2019. s. 127-137.

SCALES, A. C.: Legal Feminism: Activism, Lawyering, and Legal Theory. New York – London : New York University Press, 2006. 219 s. ISBN 9780814798454.

WEST, R.: Caring for Justice. London – New York : New York University Press, 1999. 366 s. ISBN 978-0-8147-9291-X.

WEST, R.: Feminist Legal Theory. In: BORCHERT, D. M.: (ed.) Encyclopedia of Philosophy, Vol. 3. 2nd edition. Detroit – London – New York – Munich – San Francisco : Thomson Gale – Macmillan Press, 2006. s. 582-585.

WEST, R.: Introduction to the Research Handbook on Feminist Jurisprudence. In: GRANT BOWMAN, C.: – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence. Cheltenham, UK – Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2019. s. 1-22.

WEST, R.: Jurisprudence and Gender. In: University of Chicago Law Review, Vol. 55, 1988, No. 1. s. 1-72.

WILLIAMS CRENSHAW, K.: Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. In: University of Chicago Legal Forum, Vol. 1989, Iss. 1. s. 139-167.

WOLGAST, E. H.: Equality and the Rights of Women. New York : Cornell University Press, 1980. 176 s. ISBN 978-0-8014-1211-0.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Dominik Šoltýs).